

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ และการนำสารธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในเขตกรุงเทพมหานครและนำแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวความคิด ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
  - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ
  - 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเลือกสรร
  - 1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้
  - 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา
2. ผลการวิจัยเกี่ยวข้อง

1.แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ

ข่าวสารเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมากในชีวิตประจำวันของมนุษย์ซึ่งเหตุผลก็คือมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน ซึ่งข่าวสารนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดการตัดสินใจของมนุษย์ โดยเฉพาะเมื่อมนุษย์เกิดปัญหาและเกิดความไม่แน่ใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งข่าวสารจะมีความสำคัญยิ่งต่อมนุษย์เพิ่มมากขึ้น (Charles K Alkin 1973) กล่าวว่า “บุคคลที่เปิดรับข่าวสารมากจะมีหูตาที่กว้างไกล มีความรู้ความเข้าใจในสภาพแวดล้อม และเป็นคนทันสมัย ทนต่อเหตุการณ์กว่าบุคคลที่เปิดรับข่าวสารน้อย”

ความหมายของการเปิดรับสื่อ

Rogers and Svenning (1969) ให้ความหมายว่าสื่อมวลชนครอบคลุมถึงสื่อโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และภาพยนตร์ ดัชนีในการจัดการเปิดรับสื่อมวลชนประกอบด้วยจำนวนรายการวิทยุ วิทยุที่รับฟังต่อสัปดาห์ ภาพยนตร์ที่ดูต่อปีและอื่นๆ Backer (1992) ได้ให้ความหมายของการเปิดรับสื่อไว้ดังนี้

1.การแสวงหาข้อมูล (Information Seeking) คือ บุคคลจะแสวงหาความรู้เพื่อต้องการให้มีความคล้อยคลึงกับบุคคลอื่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเรื่องทั่วไป

2.การเปิดรับข้อมูล(Information receptivity) คือ บุคคลจะเปิดรับสื่อเพื่อต้องการทราบข้อมูลที่ตนสนใจอยากรู้ เช่น การเปิดดูโทรทัศน์เฉพาะเรื่องหรือรายการที่น่าสนใจหรือมีผู้แนะนำ

3.การเปิดรับประสบการณ์ (Experience receptivity) คือ บุคคลที่จะเปิดรับข่าวสารเพราะต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อผ่อนคลายอารมณ์

ดังนั้นสรุปได้ว่า การเปิดรับสื่อมวลชน หมายถึง ความบ่อยครั้งในการเปิดรับ ระยะเวลา ช่วงเวลา รวมไปถึงจำนวนสื่อมวลชนที่ใช้ในการเปิดรับสื่อสารด้วย

แรงผลักดันที่ทำให้บุคคลมีการเลือกรับสื่อ เกิดจากปัจจัยพื้นฐานหลายประการ ดังนี้

1.ความเหงา เป็นเหตุทางจิตวิทยาที่ว่าปกติคนเราไม่ชอบจะอยู่ตามลำพังเนื่องจากเกิดความรู้สึกสับสนวิตกกังวล หวาดกลัว และการเมินเฉยจากสังคม จึงชอบหรือพยายามที่จะรวมกลุ่มเพื่อสังสรรค์กับผู้อื่นเท่าที่โอกาสจะอำนวยได้ เมื่อไม่สามารถที่จะติดต่อสังสรรค์กับบุคคลได้โดยตรง สิ่งที่ดีที่สุดก็คือการอยู่กับสื่อต่างๆที่ใช้ในการสื่อสาร

2. ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่างๆ เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์ดังนั้นสื่อมวลชนจึงถือเอาความอยากรู้อยากเห็นเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งในการเสนอข่าวสาร ปกติมนุษย์จะอยากรู้อยากเห็นโดยเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวมากที่สุดไปยังสิ่งที่อยู่ห่างตัวมากที่สุดตามลำดับทั้งนี้มิใช่เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นจะมีผลกระทบต่อตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อมเท่านั้นแต่เป็นความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่เกิดขึ้นในแง่ต่างๆ เช่น สาเหตุของเหตุการณ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้นรวมทั้งผลกระทบซึ่งอาจจะเกิดขึ้นกับตนเองหรือผู้อื่นด้วย

3. ประโยชน์ใช้สอยของตนเอง โดยพื้นฐานมนุษย์เป็นผู้เห็นแก่ตัว ในฐานะที่เป็นผู้รับข่าวสารจึงต้องแสวงหาและใช้ข่าวสารบางอย่างที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง เพื่อช่วยให้ความคิดของตนบรรลุผล เพื่อให้ข่าวสารที่ได้มาเสริมสร้างบารมี เพื่อให้ได้ข่าวสารที่จะช่วยให้ตนเองได้รับความสะดวกสบาย รวมทั้งเพื่อให้ได้ข่าวสารที่ตนเองเกิดความรู้สึกสนุกสนานและบันเทิง

4. ลักษณะเฉพาะของสื่อมวลชนโดยทั่วไป นอกจากองค์ประกอบเกี่ยวกับ อายุ เพศ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม หรือองค์ประกอบอื่นๆที่ไม่สามารถเห็นเด่นชัด เช่น ทักษะ ความคาดหวัง ความกลัว จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการใช้สื่อและสื่อมวลชนแต่ละอย่างก็จะมีลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละอย่างจึงมีส่วนทำให้ผู้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนมีจำนวนและองค์ประกอบแตกต่างกันออกไป เพราะว่าผู้รับสารแต่ละคนย่อมจะหันเข้าหาลักษณะเฉพาะบางอย่างจากสื่อที่จะสนองความต้องการ และทำให้ตนเองเกิดความพอใจ

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเลือกสรร

เป้าหมายของการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นไปตามสูตร AIDA ซึ่งมาจากตัวย่อดังนี้คือ (Attention) เรียกความสนใจ (Interest) ความสนใจติดตาม Desire หรือ Decision ทำให้เกิดความต้องการหรือตัดสินใจและ Action การแสดงพฤติกรรม หรือเกิดประสิทธิผลตามขั้นตอน KAP ซึ่งมาจากคำย่อดังนี้คือ (Knowledge – Attitude – Practice เกิดความรู้ – เกิดทัศนคติที่ดี - เกิดการปฏิบัติ) หรือตามขั้นตอนการกระจายนวัตกรรมให้มีความรู้- เกิดทัศนคติ- ยืนยัน เหล่านี้มักต้องผ่านกระบวนการ

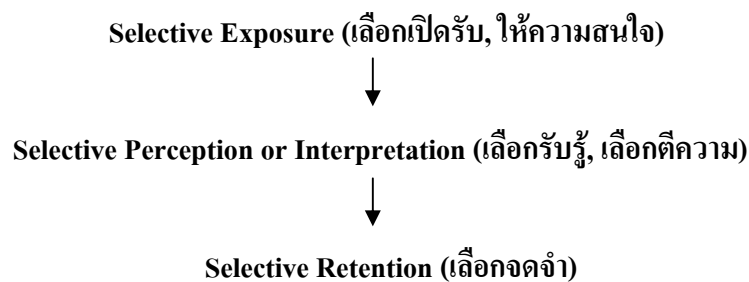
เลือกสรรกลั่นกรองทางจิตวิทยาการรับรู้ ซึ่งพฤติกรรมของผู้รับสารแต่ละคนมักเลือกสนใจเปิดรับข่าวสารบางอย่างหรือเมินเฉยข่าวสารบางอย่าง

นอกจากนั้นหากการตีความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งในแต่ละคนอาจจะมีความประทับใจในแต่ละส่วนของข่าวสารที่ได้รับต่างกัน การเลือกจดจำอาจไม่เหมือนกัน ดังนั้นผู้ส่งสารต้องมีความตระหนักในเรื่องนี้ เพื่อจะได้วางแผนการสื่อสารโดยพยายามจัดการเลือกสรรของผู้รับสารเหล่านี้ให้มีหรือมีน้อยที่สุด เพื่อให้การสื่อสารบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

การศึกษาในหัวข้อนี้พิจารณาถึงพฤติกรรมของผู้รับสารในการเปิดรับข่าวสารจากสื่อแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการรับข่าวสารนี้จึงอาจจะพิจารณาในหัวข้อต่อไปนี้

การเลือกสรรในการรับสาร การสื่อสารจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญอย่างมากคือ ผู้รับสาร เพราะผู้รับสารจะมีกระบวนการเลือกรับข่าวสารที่แตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ตามความต้องการ ตามความเชื่อ ตามความรู้สึคนึกคิดที่ไม่เหมือนกัน

กระบวนการเลือกสรรเปรียบเสมือนเครื่องกรอง (Filters) ข่าวสารในการรับรู้ของมนุษย์เราประกอบด้วยกลั่นกรอง 3 ขั้นดังนี้

1. การเลือกเปิดรับสารหรือเลือกให้สนใจ หมายถึง แนวโน้มที่ผู้รับสารจะเลือกสนใจหรือเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งที่มีอยู่ด้วยกันหลายแหล่ง เช่น จากสื่อหนังสือพิมพ์ จากวิทยุ โทรทัศน์ หรือสื่อบุคคล การเลือกเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ เช่น ทักษะเดิมของผู้รับสารตามทฤษฎีความไม่ลงรอยของความรู้ความเข้าใจที่เสนอโดยเฟสติงเจอร์ ที่กล่าวว่า บุคคลมักแสวงหาข่าวสารเพื่อสนับสนุนทัศนคติเดิมที่มีอยู่และหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ขัดแย้งกับความรู้สึคนึกคิดเดิมของตนเอง ทั้งนี้เพราะการได้รับข่าวสารใหม่ที่ไม่ลงรอยหรือสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจหรือทัศนคติที่มีอยู่เดิมแล้ว จะเกิดภาวะทางจิตใจที่ไม่สมดุล หรือมีความไม่สบายใจที่เรียกว่า “cognitive dissonance” ดังนั้นการที่ลดหรือหลีกเลี่ยงภาวะดังกล่าวได้ก็ต้องแสวงหาข่าวสารหรือเลือกเฉพาะข่าวสารที่ลงรอยกับความคิดเดิมของตนเอง และเมื่อบุคคลได้ตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีความได้เปรียบเสียเปรียบก้ำกึ่งกัน บุคคลนั้นย่อมแนวโน้มที่จะแสวงหาข่าวสารที่สนับสนุนการตัดสินใจนั้นๆ มากกว่าจะแสวงหาข่าวสารที่ขัดกับสิ่งที่กระทำลงไป แต่โดยทั่วไปแล้วในการเปิดรับข่าวสารมักจะเลือกรับสิ่งที่สนับสนุนความคิดเดิมของตนเองเสมอ

นอกจากนี้ทัศนคติเดิมที่เป็นตัวกำหนดในการเลือกเปิดรับข่าวสาร ยังมีปัจจัยทางด้านสังคม จิตใจ และลักษณะส่วนบุคคลอีกมากมายหลายประการ ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม เช่น ระดับการศึกษา วัย อาชีพ รายได้ ความเชื่อ อุดมการณ์ ลัทธินิยม ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ประสบการณ์

2.การเลือกรับรู้หรือตีความ เป็นกระบวนการกลั่นกรองขั้นต่อมา เมื่อบุคคลเลือกรับข่าวสาร จากแหล่งหนึ่งแหล่งใดแล้ว ก็เชื่อว่าข่าวสารนั้นจะถูกรับรู้ตามเจตนารมณ์ของผู้ส่งสารทั้งหมด ผู้รับ สารแต่ละคนอาจจะตีความหมายของข่าวสารขึ้นเดียวกันที่ส่งผ่านสื่อมวลชนไม่ตรงกัน ทั้งนี้อยู่ที่ผู้รับ สาร เลือกรับหรือเลือกตีความหมายความเข้าใจของตนเอง หรือตามทัศนคติ ตามประสบการณ์ ตาม ความเชื่อ ตามความต้องการ ตามแรงจูงใจ ตามสภาวะร่างกาย หรือตามภาวะอารมณ์ในขณะนั้น เป็นต้น

3.กระบวนการเลือกจดจำ เป็นแนวโน้มในการเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะส่วนที่ตรงกับ ความสนใจ ความต้องการ ทัศนคติของตนเอง และมักจะลืมในส่วนที่ตนเองไม่สนใจหรือไม่เกี่ยวข้องได้ ง่ายกว่า ดังนั้น การสื่อสารมวลชน เช่น การโฆษณาหรือการณรงค์ในเรื่องต่างๆอาจจะไม่ประสบผล สำเร็จตามเป้าหมาย แม้ว่าผู้รับสารจะได้รับสารนั้นครบถ้วน แต่ผู้รับสารอาจจะไม่สนใจหรือจดจำสิ่ง ที่เราต้องการให้จดจำก็เป็นไปได้เสมอ

การเลือกจดจำนั้นเปรียบเสมือนเครื่องกรองชั้นสุดท้ายที่มีผลต่อการส่งสารไปยังผู้รับสาร ใน บางครั้งข่าวสารอาจจะถูกปฏิเสธตั้งแต่ขั้นแรกโดยไม่เลือก อ่าน ฟัง หรือ ชมสื่อมวลชนบางฉบับหรือ บางรายการ ในกรณีที่ผู้รับสารหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้รับสารก็อาจจะพยายามตีความข่าวสารที่ได้รับตาม ความเข้าใจหรือความต้องการของตนเอง แต่หากว่าข่าวสารนั้นไม่เปิดโอกาสให้ตีความหมายแตกต่าง ไปได้ผู้รับสารก็มีโอกาสปฏิเสธข่าวสารนั้นได้อีกเป็นขั้นสุดท้ายคือ เลือกจดจำเฉพาะบางส่วนของตนเอง สนใจ หรือต้องการเท่านั้น

1.3 ทฤษฎีการรับรู้ (Motor Theory of Perception)

การรับรู้เป็นผลเนื่องมาจากการที่มนุษย์ใช้วัยวะรับสัมผัส (Sensory Motor) ซึ่งเรียกว่า เครื่องรับ (Sensory) ทั้ง 5 ชนิด ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง จากการวิจัยมีการค้นพบว่า การรับรู้ของคน เกิดจากการเห็น 75% จากการได้ยิน 13% การสัมผัส 6% กลิ่น 3% และรส 3% การรับรู้จะเกิดขึ้นมาก น้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสิ่งที่มีอิทธิพล หรือปัจจัยในการรับรู้ ได้แก่ ลักษณะของผู้รับรู้ ลักษณะของสิ่ง วิชา

เมื่อมีสิ่งเร้าเป็นตัวกำหนดให้เกิดการเรียนรู้ได้นั้นจะต้องมีการรับรู้เกิดขึ้นก่อน เพราะการ รับรู้เป็นหนทางที่นำไปสู่การแปลความหมายที่เข้าใจกันได้ ซึ่งหมายถึงการรับรู้เป็นพื้นฐานของการ เรียนรู้ ถ้าไม่มีการรับรู้เกิดขึ้นการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ การรับรู้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ เกิดความคิดรวบยอด ทัศนคติของมนุษย์อันเป็นส่วนสำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอนและการใช้

สื่อการสอนจึงจำเป็นจะต้องให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องมากที่สุด ดังคำกล่าวของ จดลองชัย สรุวัฒนบูรณ์ (2528) และ วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม (ม.ป.ป.:125) ที่กล่าวว่า การที่จะเกิดการเรียนรู้ได้นั้นจะต้องอาศัยการรับรู้ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ การรับรู้มีขบวนการที่ทำให้เกิดการรับรู้ โดยการนำความรู้เข้าสู่สมองด้วยอวัยวะสัมผัส และเก็บรวบรวมจดจำไว้สำหรับเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดมโนภาพและทัศนคติ ดังนั้นการมีสิ่งเร้าที่ดีและมีองค์ประกอบของการรับรู้ที่สมบูรณ์ถูกต้อง จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีด้วยซึ่งการรับรู้เป็นส่วนสำคัญยิ่งต่อการรับรู้

กฤษณา ศักดิ์ศรี (2530: 487) กล่าวถึงบทบาทของการรับรู้ที่มีต่อการเรียนรู้ว่า บุคคลจะเกิดการเรียนรู้ได้ดีและมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการรับรู้และการรับรู้สิ่งเร้าของบุคคล นอกจากจะขึ้นอยู่กับตัวสิ่งเร้าและประสาทสัมผัสของผู้รับรู้แล้ว ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมของผู้รู้และพื้นฐานความรู้เดิมที่มีต่อสิ่งที่เรียนด้วย

ธรรมชาติของการเรียนรู้ มี 4 ขั้นตอน คือ

- 1.ความต้องการ (Want)
- 2.สิ่งเร้าที่น่าสนใจ (Stimulus)
- 3.การตอบสนอง (Response)
- 4.การได้รับรางวัล (Reward)

ลำดับขั้นของการเรียนรู้ ในกระบวนการเรียนรู้ของคนเรานั้นจะประกอบด้วยลำดับขั้นตอนพื้นฐานที่สำคัญ 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ (1) ประสบการณ์ (2) ความเข้าใจ และ (3) ความนึกคิด

(1) ประสบการณ์ (experiences) ในบุคคลปกติทุกคนจะมีประสบการณ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น ส่วนใหญ่ที่เป็นที่เข้าใจก็คือประสาทสัมผัสทั้งห้า ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ประสบการณ์เหล่านี้จะเป็นเสมือนช่องประตูที่จะให้บุคคลได้รับรู้และตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ถ้าไม่มีประสบการณ์เหล่านี้แล้ว บุคคลจะไม่มีโอกาสรับรู้หรือมีประสบการณ์ใด ๆ เลย ซึ่งเท่ากับเขาไม่สามารถเรียนรู้สิ่งใด ๆ ได้ด้วย ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่บุคคลได้รับนั้นย่อมจะแตกต่างกัน บางชนิดเป็นประสบการณ์ตรง บางชนิดเป็นประสบการณ์แทน บางชนิดเป็นประสบการณ์รูปธรรม และบางชนิดเป็นประสบการณ์นามธรรมหรือเป็นสัญลักษณ์

(2) ความเข้าใจ (Understanding) หลังจากบุคคลได้รับประสบการณ์แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือตีความหมายหรือสร้างมโนคติ (Concept) ในประสบการณ์นั้น กระบวนการนี้เกิดขึ้นในสมองหรือจิตของบุคคลเพราะสมองจะเกิดสัญญาณ (Percept) และมีความทรงจำ (Retain) ขึ้นซึ่งเราเรียกกระบวนการนี้ว่า "ความเข้าใจ" ในการเรียนรู้นั้น บุคคลจะเข้าใจประสบการณ์ที่เขาประสบได้ก็ต่อเมื่อเขาสามารถจัดระเบียบ (organize) วิเคราะห์ (analyze) และสังเคราะห์ (synthesis) ประสบการณ์ต่าง ๆ จนกระทั่งหาความหมายอันแท้จริงของประสบการณ์นั้นได้

(3) ความนึกคิด (Thinking) ความนึกคิดถือว่าเป็นขั้นสุดท้ายของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมอง Crow (1948) ได้กล่าวว่าความนึกคิดที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องเป็นความนึกคิดที่สามารถจัดระเบียบ (Organize) ประสบการณ์เดิมกับประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับให้เข้ากันได้ สามารถที่จะค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ทั้งเก่าและใหม่ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้เกิดบูรณาการการเรียนรู้อย่างแท้จริง

1.4 แนวคิดเกี่ยวกับหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา

ประมาณ 2600 ปีมาแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะเป็นผู้ค้นพบความจริงของโลกและชีวิต ได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งล้วนเป็นทุกข์ อันเป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจสี่ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ พระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรอย่างไม่ย่อท้อจนสำเร็จเป็น “พุทธ” (Buddha) คือผู้ตื่นและสมบุรณ์ด้วยปัญญา โดยทรงตรัสรู้ค้นพบ “มัชฌิมนิพพาน” (หลักธรรมสายกลาง) โดยทรงยึดมั่นข้อปฏิบัติ “มัชฌิมาปฏิปทา” แก่นของคำสอนคือ “ไตรลักษณ์” อันหมายถึงกฎของธรรมชาติที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นสากลและความไม่แน่นอนของสรรพสิ่ง ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นอกจากนี้ยังทรงค้นพบ “ปฏิจจสมุปบาท” อันหมายถึง กฎของธรรมชาติที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเกิดขึ้นและดับไปของทุกข์ซึ่งต้องอาศัยซึ่งกันและกันในการเกิดและดับ ทรงค้นพบอริยสัจสี่ อันหมายถึง ความจริงพื้นฐานที่ทำให้เป็นอริยะ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การค้นพบสิ่งต่าง ๆ นั้นมีจุดเริ่มต้นโดยการวิเคราะห์จากตัวมนุษย์ผู้มีความต้องการหรือยึดติดจนเกิดทุกข์ ความเครียด ความแปลกแยก ความโลภ ความโกรธ ความหลง แล้วโยงความต้องการดังกล่าวสู่ปัญหาพื้นฐานระหว่างมนุษย์ กับ สังคม และสิ่งแวดล้อมลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมนั้นมี 2 ระดับ คือ มัชฌิมนิพพาน คือ หลักความจริงสายกลางและมัชฌิมาปฏิปทา คือข้อปฏิบัติสายกลาง (สุกขัย สุวรรณสูตร, 2538 : 24)

ความทุกข์เป็นพื้นฐานของชีวิตและสรรพสิ่งและเป็นปฐมบทของการสร้างแก่นคำสอน ทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของมนุษย์ที่ต้องทำความเข้าใจก่อนอันจะช่วยให้มนุษย์เข้าใจถึงความหมาย คุณค่า และแก่นสารของชีวิตและวัฏธรรมทั้งปวง จนสามารถพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นเรื่อยๆ เพราะการรู้จักทุกข์หรือ ปัญหาจะนำไปสู่การค้นหาทำความเข้าใจต่อเหตุการณ์ของทุกข์หรือปัญหาจะนำไปสู่การค้นหาทำความเข้าใจต่อเหตุการณ์ของทุกข์หรือปัญหา และการตั้งเป้าหมายของชีวิตตลอดจนการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา หรือทุกข์ที่เกิดขึ้นตามหลักอริยสัจสี่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และทุกข์ในในความหมายในไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) พระพุทธองค์จึงทรงพยายามชี้ว่า วิถีชีวิต และความเข้าใจของมนุษย์นั้นเดินสวนกับ “ความจริง” อยู่ตลอดเวลา จึงสร้างปัญหาหรือทุกข์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะขณะที่แก่นแท้ของมนุษย์และสภาพสิ่งในโลกล้วนเป็น “อนัตตา” (ไม่มีตัวตน) แต่มนุษย์กลับไปยึดมั่น (เพราะมีอุปทาน) ว่าทุกสิ่งเป็น “อัตตา” (มีตัวตน) (สุกขัย สุวรรณสูตร, 2538 : 26)

แนวทางของพุทธศาสนา เป็นแนวทางที่เป็นเหตุเป็นผลพิสูจน์ได้และเป็นวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการค้นหาสาเหตุและหนทางดับทุกข์ในพุทธศาสนานั้นคือระเบียบวิธีการ

ทางพุทธศาสนานั้นเอง ดร. ไรน์ แห่งมหาวิทยาลัยดุ๊ก ประเทศสหรัฐอเมริกา (ถิ่น รัตติก , 2533 : 54-60) กล่าวว่าศาสนาที่ไม่ค้านข้อเท็จจริงที่ค้นพบตามทางวิทยาศาสตร์มีหลักปฏิบัติที่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้จริงก็คือ “พุทธศาสนา” เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่ผู้ที่สัญญาว่าจะให้ความสุขแก่พระองค์ในภายหลัง พระพุทธเจ้าต้องการความสุขที่เกิดขึ้นได้ที่นี่และเวลานี้ พระองค์สอนศิษย์ไม่ให้เชื่อในสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ (หลักกาลามสูตรซึ่งเป็นหลักการที่สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์) แต่ทรงสอนให้เรียนรู้ด้วยประสบการณ์ของตนเองซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยเชิงทดลองเพื่อหาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์อีกเช่นกัน เมื่อสิ้นสุดความรู้ความสามารถของชาววิทยาศาสตร์อันเป็นวิชาที่ว่าด้วยเหตุผล ยังสามารถเดินต่อไปได้อีก โดยใช้กรรมวิธีหรือความรู้ที่สูงกว่าวิทยาศาสตร์หรืออยู่นอกระบบวิทยาศาสตร์หรือเหนือโลก (โลกุตตรธรรม) อันเป็นกรรมวิธีของพุทธศาสนาต่อไปได้อีก พุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่เอื้ออำนวยหรือเกื้อกูลต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนามีแนวทางในการพัฒนาจิตใจที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเพื่อไม่ให้คนหลงใหลยึดมั่น ถ้อยมั่นกับวัตถุนำมาซึ่งเสียคุณค่าในชีวิต นั่นคือ การพัฒนาเพื่อให้เป็นคนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั่นเอง (อ้างถึงใน สุขชัย สุวรรณสุทธิ , 2538: 103-104)

พุทธธรรมแสดงหลักการว่า การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้องหรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้นจะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาคน ซึ่งได้แก่ กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา พุทธสันที่สุตว่า “มรรค” จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยสิกขา การคิดถูกต้อง รู้จักคิด หรือคิดเป็นเป็นตัวนำชีวิตที่ดีงามหรือมรรค การฝึกฝนพัฒนาความคิดที่ถูกต้องให้รู้จักคิดหรือคิดเป็นก็เป็นตัวนำของการศึกษาหรือสิกขาในกระบวนการฝึกฝนหรือพัฒนาตน คือการศึกษาเพื่อให้ชีวิตดีงาม การฝึกฝนความรู้จักคิดหรือคิดเป็นซึ่งเป็นตัวนำจะเป็นปัจจัยชักพาไปสู่การเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อที่ถูกต้องที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งเป็นแกนนำในกระบวนการของการศึกษานั้น คือ สารสำคัญของการพัฒนาปัญญาที่เป็นแกนกลางของกระบวนการพัฒนาคนที่เรียกว่า การศึกษานั้นเอง

(พระเทพเวที , 2533: 7)

หากจะถามว่า อะไรคือสุดยอดแห่งวิชาความรู้และอะไรคือสุดยอดแห่งการปฏิบัติ สุดยอดแห่งวิชาความรู้ก็คือ ความรู้เรื่องอริยสัจสี่ประการ (The Four Noble Truths) และสุดยอดแห่งการปฏิบัติก็คือ การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ (The Noble Eightfold Path)

อริยสัจสี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา หลักธรรมทั้งหมดรวมอยู่ในอริยสัจสี่ หลักธรรมนี้เปรียบเสมือนรอยช้าง หลักธรรมอื่นๆ ซึ่งแยกย่อยออกไปก็เปรียบเสมือนรอยสั้วอื่นซึ่งสามารถใส่ลงไปในรอยช้างได้ การทำความเข้าใจเรื่องอริยสัจสี่จะเกิดความเข้าใจในหลักธรรมอื่นทั้งหมด และจะทำให้รู้จักตัวตนและรู้จักโลก โลกดำรงอยู่ด้วยความทุกข์ ดังนั้นโลกกับทุกข์จึงเป็นสิ่งเดียวกัน การรู้จักทุกข์ก็เหมือนกับรู้จักทุกสิ่งในโลก ความรู้เรื่องอริยสัจสี่จึงเป็นสุดยอดแห่งวิชาความรู้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปัญญาอันสูงสุด ไม่มีวิชา(ความรู้เรื่องทุกข์)ได้อีกด้วย

ความจริงอันประเสริฐสี่ประการ (อริยสัจสี่) นี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบ มิใช่สร้างสรรค์ ทุกคนย่อมทำความเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ เพราะธรรมชาติได้สร้างปัญญาแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งทำให้สามารถทำความเข้าใจเรื่อง อริยสัจสี่โดยย่อได้ดังที่ (อรรถ พุฒารุง, 2540: 161) ได้กล่าวไว้ดังนี้

- ปัญหา

ปัญหาสำคัญของมนุษย์คือ ปัญหาเรื่องทุกข์ (Dacha) เพราะเมื่อคนเรามีความทุกข์ ก็ย่อมขาดความสงบ และไม่อาจจะเข้ากับสิ่งรอบตัวได้ จะรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับสิ่งรอบข้าง ความทุกข์เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ มีความวิตกกังวล ผลที่สุดก็จะมีแต่ความไร้ปัญญา ความเปลี่ยนแปลง ความไม่คงทนถาวรล้วนเป็นทุกข์ทั้งนั้นแม้กระทั่ง การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็เป็นความทุกข์ด้วยเช่นเดียวกัน ความเจ็บปวด ความสิ้นหวัง ความกลัว การขาดความสารถ ความรู้สึกต่ำต้อย ความเสื่อมในวงการ ความชรา ความร้นเร็ก ความเบื่อหน่าย ความตั่นเต้น ความปรารถนา ความอยาก เป็นเจ้าของ ความไร้จุดหมาย ความหวัง ความสูญเสีย ความต้องการ การขาดประสิทธิภาพ ความรัก ความไม่รัก ความไร้ญาติขาดมิตร ความไม่ชอบ ความไม่เป็นพ่อเป็นแม่ ความไม่มีลูก การเป็นกบฏ ความไม่แน่นอน การวินิจฉัยสั่งการ ล้วนเป็นความทุกข์ อาจจะสรุปได้ว่า ภาวะความไม่สงบทางจิตใจคือทุกข์

- เหตุแห่งปัญหา

เหตุแห่งปัญหา (สมุทัย Samudaya) หรือเหตุแห่งทุกข์นี้ คือความอยากหรือตัณหา อีกนัยหนึ่งก็คือ ความเห็นแก่ตัวนั่นเอง ตัณหาหรือความอยากเป็นสิ่งเร้าที่มีอำนาจและอิทธิพลมาก อาจกล่าวได้ว่า ตัณหา คือตัวตนที่ทำให้เกิดความเลวร้ายเกือบทั้งหมดที่กำลังเป็นอยู่ในโลกนี้ บางครั้งเรามองเห็นผลของตัณหาอย่างชัดเจน แต่บางครั้งเราก็มองอย่างเรื่อนราง อาจจะกล่าวได้อย่างสั้นๆว่า ตัณหาเกิดจากความรักในตนเอง ความรักในตนนำไปสู่ความอยากนานาชนิด ความอยากในเรื่อง รูป รส กลิ่น เสียงและความสัมผัส เรียกว่า กามตัณหา ความอยากอยู่ ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่า ภวตัณหา ความไม่ได้อยากอยู่ ความอยากตาย ความไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่า วิภวตัณหา ความอยากเป็นตัวทำให้เกิดการกระทำหรือกรรม และยังเป็นตัวทำให้มีการเกิดใหม่อีกด้วย ดังนั้นการที่จะอยู่อย่างปลอดภัยละหมดทุกข์ก็ต้องถอดตัณหา หรือ ความอยาก

- เป้าหมายของการแก้ปัญหา

เป้าหมายของการแก้ปัญหาคือความทุกข์ก็คือ นิโรธ (Nirodha) หรือนิพพาน (Nirvana) หรือความหมดสิ้นแห่งทุกข์ (Cessation of Dacha) ตัณหา คือ เหตุแห่งทุกข์ ดังนั้นการหมดสิ้นแห่งตัณหา ก็คือ การหมดสิ้นแห่งทุกข์ อย่างไรก็ตามผู้ที่ระดับปัญหาทั้งหมดก็มีแต่ พระอรหันต์เท่านั้น พระอรหันต์เป็นผู้อยู่เป็นกรรม ไม่มีเงื่อนไขของกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นผู้ปราศจากเงื่อนไข เป็นผู้อยู่เหนือความดี ความชั่ว มีความสงบทางใจ มีความสงบทางการพูด มีความสงบทางการกระทำ เป็นผู้ที่มีอิสระอย่างแท้จริง นั่นคือ ความมีอิสระจากตัณหาทั้งปวง มีอิสระจากความ

เศร้าโศก และความกลัว ภาวะทางจิตของพระอรหันต์มีอาจจะบรรลุได้ด้วยการอาศัยเหตุผล และเหตุผลมิใช่ปัญญาระดับสูงสุดของมนุษย์ เหตุผลยังเป็นสิ่งที่มีข้อจำกัดอยู่มาก ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะเข้าถึงความหมดสิ้นแห่งทุกข์หรือนิพพาน ก็คือ ความมีปัญญาขึ้นมาได้โดยการทำจิตใจให้สงบจนถึงที่สุด การพัฒนาเช่นนี้เป็นเรื่องเฉพาะตัว (Personally) ไม่เหมือนกับการผลิตสิ่งของหรือสินค้าจำนวนมาก ๆ

(Mass production) ปัญญาเกิดจากการฝึกฝนทางจิตใจและจิตเข้าถึงปัญญาระดับสูงสุด

(Highest Wisdom) จิตก็จะรู้ความจริงในธรรมชาติเหมือนกับความรู้สึกรู้สีก่อนความหนาวและความร้อน นิพพาน คือ ปรมาตถ์สัจจะ หรือความจริงอันเป็นที่สุด (Nirvana is Reality itself) เป็นสิ่งที่ไม่มีเงื่อนไข เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวและไม่อาจอธิบายเหมือนกับการอธิบายแบบอาศัยเหตุผล

สำหรับปุถุชนทั้งหลายที่ยังมีตัณหาอยู่ก็ย่อมมีทางออก เพราะมีปัญหาซ่อนอยู่ในตัวนั้นคือการพยายามพัฒนาปัญญาอยู่อย่างไม่หยุดยั้ง สักวันหนึ่งก็จะพบกับ ปรมาตถ์สัจจะ การพัฒนาปัญญาย่อมต้องอาศัยหนทางที่ชัดเจนแน่นอนจนตายตัว โดยต้องพยายามเดินไปตามทางนั้นอย่างมั่นคงปราศจากข้อสงสัยและการลังเลใจ

- ทางแก้ปัญห

ทางแก้ปัญหาคือความทุกข์นั้นมิได้อยู่แล้วโดยธรรมชาติ จึงเป็นหนทางเดียวที่ทุกคนต้องเดิน จึงจะถึงเป้าหมาย คือ นิพพาน หนทางนี้เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหนึ่งหนทางแต่ประกอบด้วยแปดปัจจัย เปรียบเสมือนเส้นเชือกเส้นใหญ่ที่มีแปดเกลียว ในการเดินไปในเส้นทางนี้ต้องถึงพร้อมด้วยปัจจัยทั้ง 8 ในเวลาเดียวกัน จึงจะบรรลุเป้าหมายได้ ปัจจัยทั้ง 8 มีค่าดังต่อไปนี้

1.สัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบ หรือความเข้าใจ หรือการตั้งมั่นโดยชอบ (Right Understanding)

2.สัมมสังกัปปะ หรือ ความดำริชอบ (Right Trough)

3.สัมมาวาจา หรือวาจาชอบ (Right Speech)

4.สัมมากัมมันตะ หรือการกระทำชอบ (Right Action)

5.สัมมาอาชีวะ หรือการเลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)

6.สัมมาวายามะ หรือความพยายามชอบ (Right Efforts)

7.สัมมาสติ หรือความระลึกชอบ (Right Mindfulness)

8.สัมมาสมาธิหรือความตั้งใจชอบ (Right Concentration)

ข้อ 1-2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญญา

ข้อ 3-5 เป็นเรื่องเกี่ยวกับศีล

ข้อ 6-8 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาธิ

ดังนั้น มรรค มงคล 8 จึงเป็นเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะได้อธิบายถึงปัจจัยต่างๆ ทั้ง 8 ประการเพื่อให้เกิดความเข้าใจ

สัมมาทิฐิ หรือ ความเข้าใจชอบ หรือการตั้งมั่นโดยชอบ มี 2 ระดับ คือ ระดับต้น เป็นเรื่องของความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวแล้ว ระดับสูง คือการตรัสรู้ซึ่งเป็นเรื่องนอกเหตุเหนือผล

สัมมาสังกัปปะ หรือความดำริชอบ คือความคิดที่จะเป็นอิสระจากตัณหา ความคิดที่จะมีเมตตา และความคิดที่จะกรุณา กล่าวง่ายๆ ก็คือ ความคิดที่จะเป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลง

สัมมาวาจา หรือ วาจาชอบ คือพูดไม่ปด ไม่พูดต่อเสียด ไม่พูดหยาบและไม่พูดเหลวไหล

สัมมากัมมันตะ หรือการกระทำชอบ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์และไม่ประพฤติดิในกาม

สัมมาอาชีวะ หรือการเลี้ยงชีพชอบ คือ การไม่ค้าอาวุธ ไม่ค้าสัตว์เพื่อการฆ่า การไม่ค้าคน เช่น ค้าผู้หญิง การไม่ค้าสิ่งเสพติด การไม่ค้าเครื่องทองของเมา การไม่ค้าสิ่งเป็นพิษ

สัมมาวายามะ หรือความพยายามชอบ ความพยายามนี้มีอยู่ 2 ลักษณะ คือความพยายามในทางกาย (Physical efforts) และความพยายามในทางจิต (Mental efforts) พระพุทธศาสนาเน้นความพยายามในทางจิต ซึ่งมีอยู่ 4 ประการ คือ

- ความพยายามป้องกันมิให้เกิดความชั่วร้ายในจิตใจ (To Prevent the arising of the Evil)
- ความพยายามที่จะละทิ้งความชั่วร้ายภายในจิตใจ หากเกิดความชั่วร้ายขึ้น (To Abandon of the Evil)
- ความพยายามพัฒนาความคิดที่ดีขึ้นในจิตใจ (To develop the wholesome Thoughts)
- ความพยายามที่จะรักษาจิตให้เป็นสมาธิอยู่เสมอ (To Maintain a Favorable Object of concentration)

สัมมาสติ หรือความระลึกชอบคือมีความรับรู้รับทราบตลอดเวลาไม่มีการหลงลืมหรือพลั้งใจ

สัมมาสมาธิ หรือ ความตั้งใจชอบ คือ การทำจิตให้สงบ โดยให้จิตใจจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว

มรรค 8 นี้เป็นหนทางอันประเสริฐ หรือจริยธรรมอันประเสริฐที่ทุกคนต้องเดิน หากใครใช้หนทางนี้ชีวิตก็จะมีแต่ความสุขอย่างแท้จริง มรรค 8 เป็นทางสายกลาง คือ ปันทางระหว่างการทรนกาย ทรนใจ กับการแสวงหาความสุขทางกาย

ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการดังกล่าวมานี้ คือ สุดยอดแห่งความรู้เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถทำความเข้าใจได้ หากใครทำความเข้าใจและนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะถึงการปฏิบัติอันสุดยอดจะให้ปัญญอันสูงสุด เงื่อนไขสำคัญที่จะเข้าถึงความจริงอันประเสริฐดังกล่าว มี 2 ประการ คือ ความพยายาม และการใช้วิธีที่ถูกต้องซึ่งจะต้องดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ (อรรถพ ชูบารุง, 2540 : 161-167)

สรุป ผู้ศึกษามีความเห็นในเรื่องดังกล่าวว่า หลักอริยสัจสี่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นความจริงอันประเสริฐ เปรียบเสมือนการวางแผนตั้งเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาหรือดับทุกข์ ซึ่งจะต้องมีการวิเคราะห์หาสาเหตุ เมื่อทราบแล้วจึงหาวิธีการกำหนดลงไป เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัย อันเป็นการดับทุกข์หรือปัญหาที่เป็นกระบวนการเพื่อให้เกิดความเห็นแจ้งถึงสถานะที่เป็นจริง

2.ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาไพรัช ขุนพรหม (ปญญาพล) (2536) ได้ศึกษาวิธีการของวัดที่มีต่อการปลูกฝังจริยธรรมของเยาวชน (ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ง จังหวัดนนทบุรี กับ วัดอัมพวัน อำเภอมหานคร จังหวัดสิงห์บุรี) พบว่า วิธีการปลูกฝังจริยธรรมที่เยาวชนทั้งสองวัดมีความเห็นว่ายเหมาะสมที่สุดคือ การสนทนาธรรม โดยคิดเฉลี่ย ดังนี้ เยาวชนวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ร้อยละ 55 และ วัดอัมพวัน ร้อยละ 62.5 วิธีการปลูกฝังจริยธรรมที่เยาวชนเห็นว่ายเหมาะสมรองลงมาคือ การเทศนาธรรม โดยคิดค่าเฉลี่ย ดังนี้ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ร้อยละ 54 และวัดอัมพวัน ร้อยละ 61

พวงทอง อังคาบ (2538) ได้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทางโทรทัศน์ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร พบว่า กลุ่มตัวอย่างเปิดรับชมรายการธรรมะทางโทรทัศน์แบบนาน ๆ ครั้ง แต่ในทางจิตสำนึกแล้ว คนกรุงเทพฯ ก็ยังเห็นว่าจำเป็นต้องมีรายการธรรมะทางโทรทัศน์ และเห็นว่า ปริมาณรายการที่มีอยู่นั้นน้อยเกินไป ประชาชนยังมีข้อเสนอแนะอีกว่า ช่วงเวลาของรายการไม่เหมาะสม เข้าเกินไป ควรมีการปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหาให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสสี (โธสุต) (2543) ได้ทำการศึกษาเรื่องศึกษาวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) พบว่า หลวงพ่อกุณเป็นพระที่ประชาชนศรัทธาเคารพนับถืออย่างมาก เพราะท่านประสบความสำเร็จในการสื่อสาร จะเป็นการสนทนาหรือตอบปัญหา หรือว่าการใช้สื่อสัญลักษณ์ คือ การเคาะหัวแทนการประพรมน้ำพุทธมนต์ และวัดอุโมงค์ การฟังธรรมะกรุด จะมีคนทุกระดับชั้นเข้าไปหาท่านมิได้ขาด โดยเฉพาะนักข่าวหรือสื่อสารมวลชนจะติดตามเสนอข่าวสารของท่านอยู่เสมอ ไม่ว่าท่านจะพูดอะไร คำพูดนั้นมักเป็นที่สนใจกันอย่างมาก สำหรับวิธีการเผยแพร่ที่ท่านใช้บ่อยที่สุดคือ การสนทนาธรรมและการตอบคำถาม ถือว่าเป็นวิธีการที่ท่านใช้สื่อถึงผู้ฟังง่ายที่สุด ไม่ต้องมีพิธีรีตองมากมาย ตลอดถึงการใช้บุคคลิกลักษณะ คือ ท่านั่ง การพูดภาษาพื้นบ้าน และการสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้ฟังเสมอ

ทองตรา ธนกาญจน์ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การสื่อสารธรรมของท่านปัญญา นันทะภิกขุ พบว่า ผลสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างคิดเป็นร้อยละ 80.34 จากกลุ่มประชากรตัวอย่างทั้งหมดให้ความเห็นว่า ชื่นชอบวิธีการสื่อสารธรรมของท่านปัญญานันทภิกขุ ซึ่งกลุ่มประชากรตัวอย่างให้ความสนใจและนิยมกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดชลประทานรังสฤษฎ์จัดขึ้น กิจกรรมที่กลุ่มประชากร

ตัวอย่างรู้จัก เข้าร่วมและชื่นชอบมากที่สุด คือ การเทศน์ทุกวันอาทิตย์ของท่านปัญญานันทภิกขุ ซึ่งมีเหตุผลหลายประการ เช่น ภาษาที่ใช้สามารถเข้าใจง่าย โดยกลุ่มประชากรตัวอย่างร้อยละ 60.68 เห็นว่า ภาษาที่ท่านปัญญานันทภิกขุใช้ในการสื่อสารนั้นเป็นภาษาที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในธรรมะยิ่งขึ้น หรือบุคลิกของท่านปัญญานันทภิกขุเองก็มีส่วนทำให้การฟังธรรมะน่าสนใจยิ่งขึ้น โดยกลุ่มประชากรตัวอย่างร้อยละ 50.17 เห็นว่า บุคลิกของท่านฯ มีส่วนทำให้การฟังธรรมะน่าสนใจยิ่งขึ้น นอกจากนี้การเข้าร่วมฟังธรรมะวันอาทิตย์หรือการเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นเป็นอันมาก โดยกลุ่มประชากรถึงร้อยละ 89.74 เห็นว่า นิสสัย บุคลิก ความคิด และอารมณ์ของตนเองนั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งสามารถอนุมานได้ว่าการเข้าร่วมฟังธรรมะนั้นช่วยให้กลุ่มประชากรตัวอย่างเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่กลุ่มประชากรตัวอย่างต้องการและคาดหวังได้ และสามารถอนุมานได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ นั้นประสบผลสำเร็จ

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข (2547) ได้ศึกษาเรื่องประสิทธิภาพของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะพบว่า เกิดปประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข เนื่องจากผู้ส่งสารอันได้แก่ คุณแม่ ดร.ศิริ กรินชัยและวิทยากรสามารถโน้มน้าวใจผู้รับสาร/ผู้เข้าอบรมให้คล้อยตามเนื้อหาสาระ โดยใช้สื่อต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการรับรู้และสำนึกอารมณ์และความรู้สึก และพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น สามารถงดเว้นจากอบายมุขหรือสิ่งเสพติด เช่น สุรา บุหรี่ ยาบ้า กัญชา โคเคน การพนัน และเที่ยวกลางคืนได้ และมีความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา รู้จักให้อภัยไม่พยายาทองเวอร์ เกิดความสำนึกในบาปบุญคุณโทษ เชื่อในหลักกฎแห่งกรรม และยังพบว่า มีความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อแม่หรือผู้มีพระคุณของผู้เข้ารับการอบรมอีกด้วย

พระมหาบุญโฮม ปุญญวาทโน (จันทะโฮม) (2549) ได้ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมและพระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธรรมวาทโน) พบว่า พระราชธรรมวาทีมีวิธีการนำเสนอเนื้อหาด้วยบทความที่เข้าใจง่าย สนุกสนาน เข้าใจ มคดิธรรมสอนใจ ใช้ภาษาทันสมัย อักษรระชัดเจน ถ้อยคำสุภาพ ภาษาที่นำมาใช้เป็นประจำ คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิตคำกลอน คำพังเพย คำคม คำกล้อจอง คำอุปมา การเล่นคำ เป็นต้น ด้านงานเขียนมีความชัดเจนกะทัดรัด มีการนำเสนอทันสมัย

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทธิ (ชัยดี) (2549) ได้ศึกษาบทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภททจารี) พบว่า พระวิสุทธาธิบดี ได้ใช้สื่อตัวท่านเป็นสื่อบุคคลที่สำคัญ มีรูปแบบการนำเสนอด้วยวิธีการนำเสนอโดยตรง นำเสนอโดยการเปรียบเทียบ อุปมา อุปไมย นำเสนอโดยใช้ตัวอย่าง การเชื่อมโยงกับสถานการณ์ การนำเสนอโดยวิธียกสุภาษิต คำคม โคลงกลอน ประกอบ นอกจากนี้ยังมีการใช้สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ และมีการใช้สื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ การสร้างวัตถุมงคล บทความ แถบบันทึกเสียง